

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглянуто методичні засади навчання української мови студентів-іноземців. Аналізуються методи, підходи, прийоми, принципи організації навчання української мови як іноземної у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: українська мова, українська мова як іноземна, методика навчання, методичні засади, методи, підходи, прийоми, принципи, організація навчання, навчання студентів-іноземців, мовленнєва діяльність, мовнокультурне середовище, адаптація до мовнокультурного середовища.

Інтегрування сучасної системи вищої освіти України в європейську визначає нові завдання і умови надання освітніх послуг. Динамічний розвиток сучасного світу сприяє кардинальним змінам у фаховій підготовці іноземних студентів, де пріоритетним виявляється ефективно викладання української мови як іноземної, оскільки процес адаптації до мовнокультурного середовища іншої країни здійснюється насамперед через опанування нової мови, за допомоги якої має здобуватися професійна освіта у вищому закладі. Саме тому видається актуальним завдання визначення методичних засад викладання української мови для студентів-іноземців попри те, що в цій царині за останні кілька десятиліть зроблено чимало. З'явилась низка публікацій з різних аспектів окресленої проблеми: вивчення основ, технологій навчання української мови як іноземної (Л.Б. Бей, А.І. Гелецька, Л.Селіверстова, О.М. Тростинська, О.Пехота, О.Туркевич, Г.Строганова), аналіз традиційних та інноваційних педагогічних технологій в опануванні мовою іноземними студентами (І.М. Дичківська, О.Коваленко, І.М. Кочан, І.І. Кулікова, Т.В. Скорбач, Л.В. Фоміна), успішної адаптації іноземних студентів (Р.Альберт, А.Реан, А.Осіпова, О.Довгоп'ят, Д.Порох). Створено підручники, навчальні посібники, мережеві навчально-методичні комплекси, які оприлюднені в останнє десятиріччя: В.Вінницька, Л.Голов'яшина, Н.Плющ, 2001; В.Вінницька, Н.Плющ, 2003; Н.Зайченко, С.Воробйова, 2004; Г.Гайдамака, 2005; А.Чистякова, 2006; Т.Кудіна, 1009; О.Тростинська, 2011; О.Палінська, О.Туркевич, 2011; Н.Лисенко, Р.Кривко, Є.Світлична, Т.Цапко, 2015; за ред. Т.Дегтяр'євої, 2016).

Попри ці очевидні досягнення означена проблема є досить актуальною через зростання, по-перше, експорту освітніх послуг, інтернаціоналізацію освіти, по-друге, потребує подальшого вивчення та вироблення методичних рекомендацій, засад викладання української мови як іноземної у ВНЗ, що стало метою статті.

Методика вивчення української мови як наука досліджує процес навчання української мови, розкриває особливості опанування різних мовних явищ, визначає і обґрунтовує засоби передавання знань студентам, прагне знайти технології найбільш ефективного навчання, зокрема визначити мету викладання мови, обґрунтувати принципи навчання з урахуванням закономірностей засвоєння різних мовних явищ, вмотивувати найдоцільніші та найефективніші методи й прийоми навчання, вчить аналізувати та виявляти недоліки у викладанні, долати їх .

Методика навчання української мови як іноземної – доволі молода наука, яка почала інтенсивно розвиватися в умовах суверенної України. Теоретичним підґрунтям пошуку і розробки ефективної методики викладання української мови для іноземців стали відомі, перевірені практикою методи, підходи, принципи та прийоми освітньої діяльності, що у лінгводидактиці отримали статус напрямків у навчанні іноземної мови, серед яких найвагомими є такі:

1) методи:

- **перекладні методи** – граматико-перекладний, текстуально-перекладний, свідомо-зіставний і методика національно-мовного орієнтування;
- **прямі, або безперекладні, методи** – власне прямий метод, аудіовізуальний, аудіолінгвальний;
- **інтенсивні методи** – сугестопедичний, метод активізації можливостей особистості чи колективу, психотерапевтичний метод;
- **комбіновані методи** – свідомо-практичний, комунікативний методи;

2) підходи до навчання: екстралінгвістичний підхід, системний підхід, підхід взаємопов'язаного навчання, комунікативний підхід, функціональний підхід, діяльнісний підхід, індивідуальний підхід, особистісний підхід, комплексний підхід, культурологічний підхід;

3) прийоми навчання - конкретні дії та операції викладача безпосередньо у процесі освітньої діяльності: опис, порівняння, зіставлення, семантизація;

4) принципи навчання – основні, вихідні положення, які зумовлюють особливості викладання української мови іноземцям: принцип активної комунікативності, принцип практичної спрямованості, принцип країнознавчої інформативності, принцип урахування рідної мови, принцип концентризму, комунікативно-ситуативний принцип [7].

Крім того, до занять з української мови для іноземних громадян ставляться загальнодидактичні й методичні вимоги як до основної організаційної одиниці навчального процесу. В такому занятті синтезуються закономірності навчання, органічно взаємодіють мета, зміст і методи. Воно має реалізувати методичну концепцію, покладену в основу навчання, а його сутність зумовлена методичним змістом – сукупністю положень, що визначають його особливості, структуру, зміст, види та прийоми роботи.

Розглянемо далі методичні вимоги до заняття з української мови для іноземних студентів, що визначаються особливостями змісту, відомих технологій навчання цієї дисципліни у вищому навчальному закладі [2].

1. Комунікативно-мовленнєва спрямованість кожного заняття з української мови як іноземної. Визначення мовленнєвої діяльності, комунікативної спрямованості навчального заняття як основного об'єкта навчання передбачає формування чотирьох основних видів цієї діяльності – слухання, говоріння, читання, письма. Для реалізації визначеної мети – ґрунтовної комунікативної підготовки студентів – необхідна:

- **практично-діяльнісна орієнтація заняття**, тобто переважання спілкувальних вправ над повідомленням теоретичних знань та їх осмисленням; кожне заняття повинно мати конкретну практичну мету, спрямовану на формування мовленнєвих, спілкувальних навичок і вмінь студентів;

- **мовленнєва спрямованість заняття** означає комунікативний характер вправ; такі завдання, як переклад, складання речень за зразком, опорними словами, читання, переказ і компресія тексту тощо мають бути підпорядковані вирішенню конкретної комунікативної мети. Мовленнєва спрямованість повинна супроводжувати все заняття, починаючи з повідомлення викладачем його мети, завдань і закінчуючи підсумком заняття, етапом оцінювання роботи студентів щодо їх досягнень в оволодінні іншомовною комунікацією.

2. Комплексність у визначенні завдань заняття та їх практичної реалізації. Ця особливість заняття зумовлена тим, що всі види мовно-мовленнєвої діяльності тісно пов'язані та постійно взаємодіють, сприяють формуванню один одного. Таким чином, усі рівні мови – фонетико-орфоепічний, лексико-семантичний, граматичний, правописний – вивчаються у взаємозв'язку. Саме тому кожний розділ, тема навчального курсу повинна опрацьовуватись у різних видах мовленнєвої діяльності: слухання, говоріння, читання, письма. Наприклад, засвоюючи лексичний або граматичний мінімум студентами-іноземцями, необхідно обов'язково передбачати вправи, завдання у вживанні та розумінні цих явищ в усіх зазначених видах мовленнєвої діяльності.

3. Українська мова як іноземна – одночасно мета і засіб навчання та спосіб адаптації іноземних студентів до нового мовнокультурного середовища. Мовлення викладача українською мовою на занятті має на меті реалізувати такі важливі завдання:

- це дієвий спосіб організації викладачем процесу навчання та виховання під час практичного заняття;

- мовлення викладача української мови, на відміну від мовлення викладачів інших дисциплін, є і засобом навчання, і чинником, що спонукає до активного мовлення студентів; тому воно має бути зразковим, нормативним; саме так сказав би у певній ситуації носій мови; відповідати можливостям та мовленнєвому досвіду студентів-іноземців; а також змістовним, різноманітним за засобами оформлення, продукування думок і виражальними засобами;

- методисти, викладачі-практики радять при цьому не обмежуватися лише одним варіантом усного відтворення мови на занятті – викладацьким – , що

позбавляє, на їх думку, комплексного сприймання мови в різних варіантах, стилях, особливостях фонетичного оформлення; саме тому важливо активно застосовувати під час навчання різноманітні аудіоматеріали, що можуть бути спеціально підготовленими аудіозаписами, які репрезентують певну комунікативну ситуацію, записи спонтанного мовлення, відео- та радіозаписи (новини, уривки фільмів), а також є ефективним засобом розвитку навичок слухового сприйняття та усного говоріння. Крім того, доречною може бути безпосередня комунікація з носіями мови, запрошеними на заняття. Таке різноманіття аудіоматеріалів і зразків мовлення дає змогу ефективніше формувати навички сприйняття мови на слух не лише від одного носія мови – викладача та спростити процес адаптації іноземних студентів до навчання у ВНЗ;

- створення атмосфери іншомовного спілкування, комунікації на занятті має стати одним із завдань викладача; однак власне його мовлення при цьому не повинно домінувати, а спонукати до активної комунікації самих студентів.

4. Висока активність розумово-мовленнєвої діяльності студентів-іноземців. Саме за цим критерієм має визначатися ефективність кожного заняття з української мови як іноземної. Завдання викладача полягає у залученні студентів до активної внутрішньої розумової та зовнішньої мовленнєвої діяльності і підтриманні її упродовж заняття. До чинників, що стимулюють розумово-мовленнєву діяльність, належать:

- використання навчального матеріалу, що відповідає розвитку, знанням і потребам студентів та зацікавлює їх своїм пізнавальним або професійним спрямуванням;

- визначення мовленнєвих завдань кожного заняття, що спонукають студентів до вирішення конкретних комунікативних ситуацій, до висловлення власних думок і пошуку, відтворення стереотипів поведінки в новому мовнокультурному середовищі;

- застосування відповідних прийомів навчання, що дають змогу кожному студентові брати безпосередню участь у спілкувальній діяльності та максимально збільшують час активної комунікації на занятті (проблемні або дискусійні комунікативні завдання, створення ситуацій для продукування монологічного чи діалогічного мовлення тощо).

5. Урізноманітнення форм роботи студентів під час заняття. Ця вимога є особливо важливою для навчання усного мовлення, адже, на відміну від аудіювання та читання, які легко організувати як синхронну діяльність, усне мовлення потребує взаємних контактів, які й повинен врахувати й забезпечити на занятті української мови як іноземної викладач. Доцільно, на нашу думку, поєднувати індивідуальні форми роботи з колективними або груповими (парними). До індивідуальних форм належать робота у фронтальному режимі, опитування окремих студентів або взаємоопитування тощо. Колективні форми роботи охоплюють колективне або групове мовленнєве тренування в парах, у мікрогрупах.

6. Мотиваційна спрямованість навчальної діяльності студентів-іноземців. Мотивація до вивчення іноземними громадянами української

мови зумовлена його суб'єктивними потребами. Вона визначається власним бажанням кожного студента, потребами, уподобаннями, особистою зацікавленістю у навчанні. Це може забезпечуватися низкою чинників:

- навчальний матеріал, що подається на занятті, має бути цікавим, різноманітним, пізнавальним;
- прийоми роботи зі студентами повинні приваблювати студентів, заохочувати до активного вивчення дисципліни; цьому сприяють **колективні форми роботи**, під час яких кожний студент (навіть з низьким рівнем комунікативних навичок) може відчувати себе суб'єктом спілкування; рольові чи ділові ігри, що спонукають до активного мовлення у природних або штучно створених життєвих чи професійних ситуаціях; виконання проблемних завдань до вправ, які сприяють інтелектуальному розвитку студентів і засвоєнню зразків комунікативної поведінки, форм і способів інформаційного обміну нового культурного середовища;
- студент повинен усвідомлювати рівень своїх навчальних досягнень у вивченні української мови, бо це викликає почуття задоволення, з'являється відчуття прогресу студента-іноземця в опануванні навчальною інформацією під час занять з інших, а особливо фахових дисциплін, тобто іноземний громадянин повинен усвідомлювати та відчувати практичне значення вивчення мови тієї держави, у якій він здобуває вищу освіту.

7. Лексична спрямованість кожного заняття. Важливою ланкою у викладанні української мови студентам-іноземцям вищих навчальних закладів є опанування лексичного матеріалу, адже саме недостатність лексичного запасу студентів і спричиняє труднощі в реалізації комунікації. Під час вивчення лексичного рівня чужої мови в лінгводидактиці виділяють два основні етапи:

- орієнтувально-підготовчий – етап, що пов'язаний із добором, організацією, презентацією викладачем і засвоєнням студентами визначеного лексичного матеріалу;
- етап тренування і здобуття лексичних мовленнєвих навичок, який передбачає роботу над закріпленням та активізацією відповідного словникового матеріалу у різних видах мовленнєвої діяльності.

Викладачеві треба спрямовувати роботу з лексичним матеріалом так, щоб збагатити словниковий запас студентів не лише загальноповсякденною лексикою, а й професійною, термінологічною. Студенти мають бути підготовлені на основі якісного сучасного автентичного навчального матеріалу до свідомого послуговування українською мовою, щоб пришвидшити процес входження в новий соціум, нову культуру шляхом поступового засвоєння її норм, зокрема лексичних.

8. Культурно-національне, країнознавче змістове наповнення дисципліни. Навчання мови має сформувати не лише лінгвістичну, комунікативну, але й загальну культурно-національну складову сприйняття нового середовища, нової культури, її цінностей. Це, на нашу думку, можна реалізувати через підібраний лексичний матеріал, опрацювання текстів, що знайомлять студентів-іноземців зі звичаями, традиціями, культурними,

історичними здобутками народу, мову якого вони вивчають, та має на меті зацікавити, спонукати студентів до її опанування, продукування та пристосувати їх до нового соціокультурного середовища.

Таким чином, проаналізовані та визначені технологічні чинники ефективного проведення занять української мови для студентів-іноземців, дають змогу наголосити на перевагах методики комплексного забезпечення курсу української мови як навчальної дисципліни, її комунікативно-мовленнєвої спрямованості. На жаль, актуальною нині залишається проблема недостатнього методично-технологічного забезпечення її, оскільки існує нагальна потреба в більшій кількості та різноманітності за змістом, практичним спрямуванням, лексично-текстовим наповненням навчальних посібників, аудіо- та відеоконструкцій для практичної роботи викладачів української мови зі студентами-іноземцями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бей Л.Б. Проблеми викладання української мови різним категоріям іноземних студентів // Вісник Харківського Національного університету ім. В.Н. Каразіна . – Харків, 2007. – Вип. 12. – С. 42 – 49.
2. Гелецька А.І. Методика викладання української мови як іноземної у вищих навчальних закладах/ А.І. Гелецька // Електронний ресурс. Режим доступу – www.rusnanka.com | 29_DWS_2011 | Philologia | 1_95313 . doc. Htm.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології . – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
4. Порох Д.О. Соціокультурна адаптація як складник адаптації іноземних студентів до навчання у вищому закладі освіти // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – №3. – С. 48 – 53.
5. Селіверстова Л. Лінгвістична та психологічна основа навчання української мови як іноземної // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2007. Вип. 2. – С. 8 – 13.
6. Строганова Г. Концептуальні підходи до засвоєння української мови іноземними студентами// Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. – Л., 2008. – Вип. 3. – С. 173 – 179.
7. Туркевич О. Методика викладання української мови як іноземної: системна організація термінів // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. – Л., 2009. – Вип. 4. – С. 137 – 144.

В статье рассматриваются методические основы преподавания украинского языка студентам-иностранцам. Анализируются методы, подходы, приёмы, принципы организации учебного процесса обучения украинского языка в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: украинский язык, украинский язык как иностранный, методические основы, методы, подходы, приёмы, принципы, организация обучения, обучение студентов-иностранцев, речевая деятельность, речевая культура среды, адаптация к речевой культуре среды.

The dynamic development of the modern world contributes to the fundamental changes in the professional training of foreign students, in which the effective teaching of Ukrainian as a foreign language is a priority, so far as the process of adaptation in the language-cultural

environment of another country is carried out first of all through the acquisition of a new language, with the help of which vocational education in a higher educational institution is getting. That is why the determining of the methodological principles of teaching Ukrainian language for foreign students is the urgent task and it seems to be significant, despite the fact that a lot has been done in this area in the last few decades.

The mentioned problem is quite actual as, firstly, the export of educational services and internationalization of education are growing, and secondly, it requires further study and development of methodological recommendations, principles of teaching Ukrainian as a foreign language in higher educational institutions, which became the purpose of the article.

The methodology of teaching Ukrainian as a foreign language is a rather young science, which began its intensive development in a sovereign Ukraine. The theoretical and linguistic foundations of the search and creation of an effective method of teaching Ukrainian language for foreigners became well-known, tested methods, approaches, principles and ways of educational activity, which in linguodidactics have received the status of directions in the teaching of a foreign language.

In addition, general-edict and methodological requirements as the main organizational unit of the educational process are applied to Ukrainian classes for foreign citizens. It has to implement the methodological concept, which is the basis of learning, and its essence is determined by the methodical content - a set of provisions that determine its features, structure, content, types and methods of work. Next, the article outlines the methodological principles for the effective organization of Ukrainian language teaching process for foreign students: the communicative-speech orientation of each lesson, the complexity in determining the tasks of the lesson and their practical implementation, Ukrainian language as a foreign one - the purpose and means of training, at the same time, and method of a foreign students' adaptation to the new language and cultural environment, the high level of foreign students' intellectual-speech activity, the diversification of work forms during the class, motivational and lexical orientation of foreign students' educational activities, cultural, national, ethnographic content of the subject.

Analyzed and determined technological factors of effective Ukrainian language teaching for foreign students allow to emphasize the advantages of the methodology of complex providing Ukrainian language course as a field of study, its communicative-speech orientation.

Keywords: Ukrainian language, Ukrainian as a foreign language, methodology of teaching Ukrainian as a foreign language, foreign students, language-cultural environment, language for special purpose, methods of teaching, tested methods, approaches, principles and ways of educational activity, linguodidactics, features, structure, content, types and methods of work, adaptation to the new language and cultural, lexical orientation, factors of effective Ukrainian language teaching, complex providing Ukrainian language course, communicative-speech orientation.